

פיתוח חוסן חברתי: מה בין מגפת הקורונה למשבר האקלים?

מאמר דיעה - מאי 2020

מאת ד"ר קרני קריגל¹

הזרקור על משבר הקורונה כמגיפה בריאותית והחיפוש אחר פתרונות בריאותיים מידיים (בידוד, שמירה על היגיינה אישית וריחוק חברתי) וארוכי טווח (המרוץ לחיסון), הסיטו מהדיון היבטים חברתיים של המשבר. חברה שרוצה לפתח חוסן לאומי וחברתי, עלינו לבחון מי מצליח להתמודד טוב יותר בעתות המשבר ומי פחות? מי יצליח לחזור מהר יותר לשגרה ומי יתקשה?

נתונים ראשוניים בעודנו בעיצומו של המשבר, מלמדים כי הנפגעים העיקריים מגיעים משכבות האוכלוסייה המוחלשות בחברה הישראלית. נמצא כי שיעור החולים והנדבקים גבוה יותר בקרב אשכולות נמוכים² ובקרב אנשים החיים בעוני; כי כל ששכר העבודה נמוך יותר, כך הסיכוי להוצאה לחל"ת בתקופת הקורונה גדול יותר³; כי קשישים בייחוד אלו החיים בעוני ובגפם סובלים מבידוד והזנחה; כי נוער ונערות בסיכון שהוצאו מהמסגרות הטיפוליות נפגעו ועלולים לסבול מהידרדרות נוספת; כי חלה עלייה דרמטית בשיעור האלימות ותקיפות מיניות במשפחה⁴; כי משפחות רבות החיות בעוני, בייחוד חד הוריות שבראשן עומדות נשים, מתמודדות עם מצוקה כלכלית קשה וחוסר וודאות לגבי העתיד התעסוקתי והכלכלי⁵. נתונים אלו מחדדים את חשיבות הדיון המגדרי במשבר הקורונה ובהשלכותיו החברתיות⁶.

איך זה קשור להיערכות למשבר האקלים?

בעודנו בעיצומו של משבר הקורונה והשלכותיו החברתיות, מדעני הפאנל הבין ממשלתי לשינוי אקלים (IPCC) מזכירים כי יש להיערך לקראתה-מגיפה הגדולה שבדרך של משבר האקלים⁷. דו"ח מעודכן שיצא בימים אלו מאשש ששנת 2019 היתה חמה ביותר באירופה ברשומות⁸, ו**תרחישי הייחוס**⁹ לישראל מדווחים על ארבע מגמות אקלימיות עתידיות בישראל: יהיה חם יותר, יבש יותר, קיצוני יותר וגבוה יותר (עליה במפלס פני הים). לדברי מומחים בתחום בריאות הציבור¹⁰, המשך משבר האקלים מעלה את הסיכוי להתפרצויות נוספות של מגפות כמו הקורונה גם בעתיד.

בניגוד לקורונה שלרוב נטען כי פרצה ללא התראה מוקדמת, הרי משבר האקלים שולח אותות התראה מבעוד מועד ואנו עדים בשנים האחרונות לאירועי אקלים קיצוניים ברחבי העולם. בישראל, למשל, במהלך שנת 2019 התרחש גל שריפות קיצוני באזור יער בן שמן ובמוקדים נוספים שפגעו קשות בישובים ומנגד גם חלו שיטפונות קשים שהציפו בעיקר את ערי החוף וגרמו לפגיעות בנפש וברכוש¹¹.

¹ ד"ר קרני קריגל הינה סוציולוגית ועמיתת ממשק במשרד להגנת הסביבה

² <https://www.haaretz.co.il/blogs/avidabush/BLOG-1.8793821>

³ הלר, א. (2020). מי נפגע ממשבר הקורונה? אפיון השכירים שפוטרו או הוצאו לחל"ת במשבר הקורונה על פי שיוך ענפי. מנהל המחקר של ביטוח לאומי.

⁴ <https://www.euronews.com/2020/03/28/domestic-violence-cases-jump-30-during-lockdown-in-france>

⁵ <https://iwn.org.il/wp-content/uploads/2020/04/IWN-Woman-and-Corona.pdf>

⁶ <https://www.onlife.co.il/news/society/245396>

⁷ <https://www.calcalist.co.il/local/articles/0.7340.L-3801910.00.html>

⁸ <https://www.ecmwf.int/en/about/media-centre/news/2020/new-report-european-climate-confirms-2019-warmest-year>

⁹ https://cdn.the7eye.org.il/uploads/2020/01/ClimateChangeInIsraelReport_20191128.pdf

¹⁰ <https://www.calcalist.co.il/local/articles/0.7340.L-3805993.00.html>

¹¹ <https://www.haaretz.co.il/st/c/static/heb/2019/climatesummary2019-project/>

לשינוי האקלים יש השלכות משמעותיות על בריאות הציבור והוא הוכרז ע"י ארגון הבריאות העולמי כגורם סיכון מרכזי לבריאות הציבור במאה ה-21. מחקרים גם מלמדים על האתגרים הכלכליים שמזמן שינוי האקלים כגון עליה בתחלואה ובעומס על בתי החולים, ירידה בפריון העבודה וירידה בתמ"ג¹². יחד עם זה, ההשפעות הבריאותיות, הכלכליות והחברתיות של שינוי אקלים לא חלות על כלל הציבור באותה מידה, וכפי שניתן ללמוד ממשבר הקורונה, גם מאירועי חירום אקלימי יהיו קבוצות חברתיות פגיעות יותר מאחרות.

סקירה מקיפה של מחקרים המתמקדים בהשפעות של שינוי אקלים על מאפיינים חברתיים, מובילה למיפוי של חמש הקבוצות העיקריות הפגיעות ביותר משינוי אקלים: 1. אנשים החיים בעוני; 2. מגדר ואלימות מגדרית; 3. אוכלוסיית הקשישים; 4. בעלי מוגבלויות וחולים במחלות כרוניות; 5. פליטים ומהגרי אקלים.

למשל, נמצא כי כתוצאה מאירועי אקלים קיצוניים, ייפגעו יותר אנשים החיים בעוני בשל 'עוני אנרגטי' וקושי לממן אמצעי חימום/קירור כדי ליצור אקלום מיטבי של בתי המגורים¹³. כמו כן קשישים, עלולים להיפגע בשל התעצמות בעיות בריאותיות לאור אירועי אקלים קיצוני. נמצא כי גלי חום מובילים לעליה בפשע אלים במרחב הציבורי בשכונות עוני¹⁴, וכי לאלומות זו לרוב יש פן מגדרי שכן עדויות רבות מהעולם מעידות כי אסונות אקלימיים מגדילים את הסיכון של נשים ונערות להיפגע מאלימות מגדרית¹⁵, כולל פגיעות מיניות, אונס ואלימות במשפחה.

בעיצומו של משבר הקורונה הנוכחי, הנזקים החברתיים מתחילים להתבהר ולצוף על פני השטח ומחזקים את ממצאי המחקרים בנוגע להשלכות החברתיות הצפויות של משבר האקלים העתידי. חברה שפועלת לחזק חוסן לאומי, קהילתי וחברתי, עליה לפתח את מידת יכולתן של הקבוצות החברתיות הפגיעות לעמוד בפני הזעזועים הבריאותיים, הכלכליים והחברתיים שנלווים למשבר ולתמוך בהם לחזרה לשיווי משקל מערכתי ולשגרה רצויה. יש וצריך להיערך בהתאם לנוכח הדיווחים מהקורונה ולקראת משבר האקלים העתידי הן מבחינת תוכניות היערכות, סדרי עדיפויות תקציביים ופיתוח חשיבה חברתית ומגדרית רחבה. ברמה הבינלאומית כבר יש הכרה בזיקה זו ויצאה קריאה¹⁶ לשלב בין התכניות הממשלתיות לאישוש כלכלות לאחר מגפת הקורונה עם מדיניות אמיצה שנאבקת במשבר האקלים ובהשלכותיו הצפויות. בישראל הוקמה מנהלת שינוי אקלים לבניית תוכנית היערכות, אך יש לשלבה באסטרטגיה הכלכלית הלאומית של היציאה מהמשבר הנוכחי ולתקצב את פעילותה, למען היערכות טובה יותר לקראת המשבר הבא שבדרך.

¹² Matthew E. Kahn, Kamiar Mohaddes, Ryan N.C. Ng, M. Hashem Pesaran, Mehdi Raissi, Jui-Chung Yang (2019). Long-Term Macroeconomic Effects of Climate Change: A Cross-Country Analysis. Working Paper No. 26167. National Bureau of Economic Research.

¹³ Linares C, Díaz J, Negev M, Martínez GS, Debonod R, Paz S. 2020. Impacts of climate change on the public health of the Mediterranean Basin population – Current situation, projections, preparedness and adaptation. *Environmental Research* **182**

¹⁴ Klinenberg, E. (2002). Heat wave: A social autopsy of disaster in Chicago. Chicago University Press.

¹⁵ Castañeda C, Sabater I, Owren L, and Boyer A.E. 2020. *Gender-based violence and environment linkages: The violence of inequality*. Wen, J. (ed.) Gland, Switzerland: IUCN.

¹⁶ <https://www.davar1.co.il/219171/>